

ԱՐԻԻՆԻ ԺԱՆԱՊԱՐՀԻՆ

(Շար.)

Զարհուրած մարդուն պատմութիւնը

Դ. ԳԼՈՒԽ

Զիս տեսնողը Քիւրտ ծառան էր:

Անիկա նայեցաւ ինծի եւ ծիծաղեցաւ թեթեւ կերպով: Ձեռքի ճրագը մղտեց, անոր լոյսը բարձրացուց ու նորէն նայեցաւ, նորէն ծիծաղեցաւ, այս անգամ քիչ մ'աւելի ուժով եւ երկար:

Ինչ իմաստ ունէր տգէտ Քիւրտի այս ծիծաղը, չհասկցայ բնաւ, բայց ըմբռնեցի որ անիկա վերջապէս զգածուեցաւ շուարումներէս, ու տրտմութիւնս դիմաւորելու ձգտում մ'ըրաւ:

— Ուեէ բանի պէտք ունի՞ս, լօ':

Իր թուրքերէն լեզուն կոշտ խառնակում մըն էր քիւրտերէնի հետ, բայց հարցումին եղանակը մեղմ էր, որուն պատասխանելու տեղ յոգնութեան գլուխ մը երերցուցի, կախուած աչքերու ետեւ խոչափող դալարող ու կոկորդքերող նոր հառաչանք մ'արձակեցի:

— Մինակութենէ՞ն կը նեղուիս թէ ոչ ուրիշ ցաւ մ'ունիս:

Անհամբերութեան տագնապ մ'ունիմ, նոր ձեւ տագնապ մը: Հանրմս կ'ուզեմ տեսնել, կ'ուզեմ լսել զայն առանց հարցումի, կ'ուզեմ որ յայտնու-

թիւնը գայ եւ իմացնէ թէ ինձ ապաւէն դառնալու քաջութիւն մը կը պահուի՞ր դեռ, զիս պաշտպանելու բաղձանքը աճում ունի թէ ոչ անճրկումին կ'երթայ դեւերու այս անցքին մէջ, անոնց շունչէն ծանրացած այս չար տան մէջ:

Մտածում մ'ունիմ, որ ուժէս վեր է եւ որուն ահաւորութիւնը չի չափուիր: Ներքնաշխարհս տեսք չունի, անոր հաւատքի մոռալ հրապարակին վերայ սրտակոչ աղաղակ մը կը չարչարուի, դուրս գալ կ'ուզէ, բայց իր փորձին մէջ չի յաջողիր, քիմքերուս կը զարնուի ու կ'իյնայ թանձրացած լորձունքներուս մէջ: Կ'ուզեմ ազատիլ, բայց ինչո՞վ, լեզու մ'ունիմ, աւա՛ղ, կը ծալլուի ու կը խեղդուի:

— Լօ', լօ', ի՞նչու չես պատասխաներ, կը վախնա՞ս թէ ոչ լեզու չունիս:

Ան որ մահուան սարսափէն պաշարուած է, վախը չի հասկնար:

Ծառան ա՛լ նոր հարցում չըրաւ, անիկա արագ քայլերով բարձրացաւ հարամնոցի սանդուխներէն վեր, խիկ ես աղաչանքի կոչ մը դալարեցի ներսիդիս ու ինկայ մաշած աղօթքի մը ստուերին տակ:

— Տո՛ւր, Աստուա՛ծ, որ վաղ-
ուայ լուսարացն ալ տեսնեմ այս գեթոխ-
քի դրան առջեւ:

Երբ ծառան հարամնոց մտաւ, կը
խորհիմ թէ շատ ժամանակ չանցած՝
հանրմս դուրս եկաւ: Անիկա, ընկերակ-
ցութեամբ տան տիրուհիին եւ սպասու-
հիին սանդուխէն վար փութաց, պա-
տուհանիս առջեւ եկաւ ու հարցուց.

— Ի՞նչ ունիս, ձէմալ:

— Այս գիշեր

— Ի՞նչ կայ, հիւսնդ ես:

— Այս գիշեր հո՞ս պիտի մնաք:

— Անշուշտ հոս պիտի մնանք, հար-
ցնելու ի՞նչ հարկ:

Այսքանը ի՞նչպէս խօսեցայ, ես ալ
չեմ գիտեր:

Հանրմս նոր հարցումներ ըրաւ, ո-
րոնց պատասխանելու տեղ անարցունք
հեծկլտուք մը փրթուցի:

Տան տիրուհին փափսուք մը փոխա-
նակեց հանրմիս հետ նոյն պահուն, յե-
տոյ դարձաւ ինծի:

— Ձաւակս, վախելու պէտք չունիս.
այս տունը հանրմիդ տանը պէս ապա-
հով ըլլալուն վստահ եղիր եւ հանգիստ
քնացիր, իսկ եթէ քունդ չես կրնար բե-
րել, ծառայ մ'ունինք, որ ան ալ քեզի
պէս ֆրլլա է ծնունդով, թող գայ, քիչ
մը միասին ժամանակ անցուցէք, բայց
միայն չըլլայ որ վերադառնաք ձեր ֆրլ-
լայի լեզուին:

— Ասոր համար վստահ եմ, — ընդ-
միջեց հանրմս, ու նորէն փափսուքի մը
տուն տուն:

Հանրմս ո՛չ նրբատես էր եւ ո՛չ ալ
խորատես, հարամնոցի կեանքի մը քըն-
քշութիւններուն մէկ պատկերը ներկա-
յացնելու փորձին մէջ իսկ տափակ էր,
փարուելակերպի իր եղանակներէն
միշտ անպակաս կ'ընէր լեռնային տե-

սակ մը բրտութիւնը, որ աւելի հրամա-
յողի շեշտ ունէր քան համաձայնողի,
բայց լաւ էր ճանչցած իմ ներքին էու-
թիւնս, գիտէր որ ի՛նչ ալ ըլլայ գըթ-
ուար է մարել աղգային սէրս: Իրեն ծա-
ռայ կոչուելէս ի վեր, ան շատ հեղ տե-
սած էր իմ յուզումներս: Ես անոնք ցոյց
տուած էի անզուսպօրէն երբ յափշտա-
կութեան ու աւերումի նոր պատմու-
թիւն մը լսած էի, երբ տեսած կոտո-
րածներուս տեւէ մէկը վերջիչելու պա-
րագայ մը ներկայացած էր, երբ իրեն
հետ ճամբորդելու ժամանակներուն հայ
նահատակի մը ոսկորը, հայ աւերակի
մը թումբը, հայ ջարդարարի մը ստուե-
րը տեսած էի, կամ հայ զոհի մը բզբ-
տուած երգին մէկ վանկը մօտէս անցած
էր: Ան գիւրաւ չէր կրնար մոռնալ այն
օրը՝ ուր բախտակիցի մը հետ հայերէն
խօսք մը փոխանակելուս համար զիս
յանգիմանեց ծաղրանքով եւ ստիպեց
որ թքնեմ մաքրելու համար այն բերանս
զոր սեպած էր թէ հայերէն խօսելով
աղտոտած էի: Ես ոչ միայն չթքի, այլ
եւ արցունքով թրջեցի ախոռին անկիւն-
ները եւ մահը կանչեցի: Այս բոլորին
տեղեակ եղաւ, ու թէեւ ինք լռեց, բայց
գէմ չկեցաւ երբեք իր չափահաս աղջ-
կան ընթացքին, որ հեղ ու գորովոտ հե-
տաքրքրութեամբ անձնական ու անկեղծ
սիրով՝ տրտմութիւնս փարատելու բա-
ցառիկ ժեսթ մը բանեցուց, եւ այդ ժես-
թը հիանալի քաղցրութեամբ մը ապրե-
ցուց մինչեւ վերջի օրը, մինչեւ իմ բա-
ժանումի ժամուն, ուր ստորագրեց զայն
խորունկ ցաւի մը արցունքներով:

Այս ամէնը գիտնալով մէկտեղ հա-
նրմս կը ցանկար նորէն որպէս զի ապ-
րիմ, որովհետեւ տարիքի որոշ յարմա-
րութիւն ունէի այր մարդէ բացարձա-
կապէս զրկուած իր նէհարէմ տան մէջ
ծառայելու, որովհետեւ ճաշերէն դուրս

օրական տասնհեռնից ժամ անընդհատ աշխատելու իր հրամաններուն միշտ սիրով կը հնազանդէի, եւ գործերուն մէջ ալ տան զաւկի մը հաւատարմութիւնը ցոյց տալով կատարեալ վստահութիւն ներշնչած էի: Դեռ աւելին կար: Կ'ուզէր որ ապրիմ, եւ այդ ուզելը բարիք մը կը սեպէր, որովհետեւ իր Հաֆիզ Նուրի պէկ կոչուող ամուսինը, մահուան անկողինին մէջ, անգամ մը եւս զղջացած էր Հայերու փճացման համար նախապէս կատարած իր անգութ յանձնարարութիւններու սխալին: Ծանր տագնապներու մէջ հոգին աւանդած էր անգաղար կրկնելով. «Այն որ Հայերու այս կոտորածին մասնակցեցաւ կամ անոնց այդ կերպ անգութ փճացման քաջաւերոյր եղաւ, հանգիստ չի մեռնիր»: Ամուսնոյն այդ ձայնի սարսափին տակ խեղդուած էին իր երեք որդիները իրարու ետեւէ, եւ որոնց ամենէն մեծը ու ամենէն վատը վատագոյն կերպով տապալկած էր: Ամբողջ օր մը իր ըրած սրբալինները հառաչած էր. «Ով որ կ'ուզէ շատ ապրիլ, հանգիստ մեռնիլ, թո՛ղ Հայու մը բարիք ...» ու առանց այս վերջի խօսքը լրացնել կարողանալու մեռեր էր: Եւ քանի որ կ'ուզէր ապրիմ գոնէ այնքան առեն որքան կրնամ իր տանը ծառայել, կ'ուզէր որ ցոյց տար թէ իրապէս կը սիրէ զիս: Կ'ուզէր որ հարազարուիմ, բայց չէր ուզեր որ հիւանդանամ, չէր ուզեր որ գործելու անկարող դառնամ: Փափուքի մէջ ո՛վ գիտէ քիւրտ տիրուհին ի՞նչ ըսաւ, ի՞նչ լեզուով հանրմիտ հասկցուց թէ իրենց հայ ծառան կրնար միտթարանք մ'ըլլալ ինծի: Ատիկա հանրմիտ կրօնամոլութեան դէմ էր, բայց ամէն ինչ կը խոնարհէր իր ցուցամոլութեան առջեւ:

Տիրուհին հրամանով սպասուհին

ախոռ անցաւ եւ փութով դուրս եկաւ կեալուռ կոչուող ծառային հետ: Ի՞նչ յանձնարարութիւններ եղան անոր, այժմ չեմ յիշեր նոյն խի լսելս, բայց կը յիշեմ որ հանրմտ նորէն աշխատեցաւ սրտապնդումի քանի մը խօսք ընել: Ու երբ ծառան կ'արտորար սանդուխներէն վեր դէպ ի իմ սենեակս, անոնք կը վերագառնային մութին մէջ, նման այն հարսերուն որ ըստ հին աւանդութեան մը աղջամուղջին կը ծառայէին՝ աշխարհ ստեղծուելէն առաջ:

Հայ ծառան, որ նոր անունով Վելօ կը կոչուէր, սենեակիս դուռը չձեծեց, համարձակ բացաւ, ներս անցաւ, ժպիտ մը ձայնեց ու մէկէն կեցաւ: Իր դադարին մէջ նոր երեւոյթի մը մտաւ, նայուածքը խորացուց, դողացող նոր քայլի մ'առջեւ նոր ժպիտ մը խեղդեց, եւ նոր հեւք մը երկարեց: Աջ թեւը վեր բարձրացուց, բայց ձեռքը տակաւին ճակատին հասցուցած՝ ա՛խ մը սուրացուց: Յետոյ՝ աչքերը փակեց, գլուխը խոնարհեցուց. կը մարէ՞ր թէ կը մտածէր:

Իմ վարանումիս առջեւ, իր այդ յուզման եղանակը չերկարեցաւ. ինքզինքը նորէն գաաւ, նորէն նայեցաւ, անկիւնի մը ջերմեռանդ աղօթողը դարձաւ եւ հարցուց.

— Հայերէն կը հասկնա՞ս, կրնա՞ս խօսիլ:

— Այո՛, ըսի ցած ձայնով:

Ես որ խօսելու երբեք տրամադիր չէի, ուժ չունէի, պապանձումի մէկ անորոշ տաղնապի մասնուած էի, երեւակայութիւնս ամէն կողմի վրայ կը ջախջախուէր, ահա միտթարութեան ճա-

ուղագրութ մը զգացի: Անմեկնելի աշխարհէն փափառք մը եկաւ, սահեցաւ կուրծքիս տակ, կտրեց լեզուիս կապանքները եւ ճամբայ տուաւ որ լսելու անհուն փափաք մը տեղաւորուի սրտիս մէջ: Կ'ուզեմ որ հայ մարդը անդադար խօսի, պատմէ ինչ որ գիտէ, ինչ որ կարող է: Կ'ուզեմ որ հայ լեզուով, հայ ձայնով ներշնչէ ինծի ապրելու խանդավառութիւնը: Կ'ուզեմ որ հայ հօր մը գուրգուրանքի թեւերով թաղէ հոգեկան դառնութիւններս, եւ արի մարդու մը աչքերով ինծի սիրտ տայ որ իմ երեւակայութիւնս գերեզմաններու եւ մեռելներու ահաւորութենէն անցնիլ կարենայ: Կ'ուզեմ ... եւ ո՛րքան միամիտ ցանկութեամբ կը կարծեմ թէ կրնայ ընել այդ ամենը: Սակայն անիկա, իր հարցումները շարունակելու, իր սրտէն գոնէ կտոր մը բանալու տեղ՝ ուրիշ տեսարանի մը սկիզբ դրաւ: Ծոնեցաւ, ծունկի եկաւ, գէմքիս վրայ բան մը փնտռեց, չգտաւ, աչքերուս անցաւ, յետոյ ճակատիս հասաւ, երկու ձեռքերով մերձաւոր գուրգուրանքի մը յուզումը ցոյց տուաւ ու կանչեց.

— Թող որ համբուրեմ, որդի՛ս:

Իր ձայնի վերջին ալիքները զարնուեցան ճակատիս եւ մարեցան համբուրող շրթունքներու սրբութեան առջեւ:

Ո՛չ ինք լացաւ եւ ո՛չ զիս լացուց, բնդհակառակն, ան ինծի անհասկանալի լռութիւն մ'ունեցաւ, իսկ ես տղայական պարզամտութեամբ զգուանքի վայրկենական քաղցրութիւն մը զգացի, առանց գիտնալու թէ այդ համբուրը սրբազան համբուր մըն էր, որ վկայութեան մը ուխտին կը տանէր զիս:

Նայեցայ իրեն խորունկ ծարաւով:

Ուզեցի որ Սինայի բանալիով բացուի իր բերանը եւ նոր ու անծանօթ երկինքէ մը իջնող հրեղէն լեզուն դառնայ, շալտնակէ աննշանքս յագեցնել:

— Կ'աղաչեմ, հա՛յր իմ, ըսէ՛ ինծի նախ թէ ո՞ր տեղացի ես, անունդ ի՞նչ է, եւ խօսէ ինծի հետ այն սրտով ինչ սրտով որ «որդի» կոչեցիր զիս:

— Զարհուրելի է, զարհուրելի. եւ զարհուրանքն անգամ լրիւ զգալու արհաւիրքը չխնայուեցաւ մեզի:

Գտայ որ ինչպէս իր մտածումը շատ խոր էր, այնպէս իր բացադանշութեան ոճը շատ բարձր էր: Իմ գեղի ուսուցիչներէն շատ աւելի գիտուն մըն էր հայերէն լեզուի մէջ:

— Ձեմ հասկնար, չեմ գիտեր թէ

ի՞նչու իմ քով եկաք, քանի որ ինծի հետ խօսելու կը տատամսիք:

— Իսլամ եղա՞մ ես գուն:

— Ի՞նչ ըսել է իսլամ ըլլալ:

— Այսինքն կ'ուզե՞ս որ Թուրք ըլլաս եւ Թուրք մեծնաս:

Տրամեցայ:

Ձեմ գիտեր իմ տրամութենէ՞ս չբարեցաւ՝ թէ ոչ իրեն ծանօթ նոր խորհուրդի մը ցաւին մէջ մտաւ ու լոնց:

— Կ'ուզէ՞ք որ Թուրք ըլլամ, Թուրք ապրիմ այլ եւս, ու Թուրք մեռնիմ, մոռնալով թէ Հայ ծնած եմ:

Բռնադրօսիկ ժպիտ մը արթնցուց, նորէն գրկեց ճակատս եւ անայլայլ շունչով մը շատ յստակ, խորապէս հոգեկան շեշտով արտասանեց.

— Իսլամ ըլլալ կը նշանակէ մոռնալ հաղարաւոր տարիներու բարիք մը: Թուրք ըլլալ կը նշանակէ ուրանալ Հայութիւնը: Եւ ուրանալ Հայութիւնը ներքի չէ քեզի համար երբ եւ իցէ ատեն:

Ընդմիջում մը կատարեցի, եւ չթողուցի որ շարունակէ:

— Որպէս զի Թուրք ըլլամ, իսլամ դառնամ, նախ պէտք է զօրութիւն մը գոյանայ, կարենայ մոռցնել տալ ինծի այն ամէնը ինչ որ տեսայ, ինչ որ ապրեցայ:

— Ի՞նչ բան տեսար, ի՞նչ կեանք ապրեցար որ կը խորհիս թէ չպիտի կարենաս մոռնալ:

Հալած նայուածքի մը առջեւ՝ ճեղքուած լուծիւն մը կախուեցաւ:

— Կոտորած ալ տեսա՞ր:

— Այո՛, եւ ոչ թէ մէկ անգամ:

— Ե՞րբ պիտի մոռնաս զանոնք:

— Չեմ գիտեր:

Հայրս, իր մեծերէն ժառանգութիւն մ'ունէր եւ յաճախ կ'ըսէր. «Լաւ է մոխիր դառնալ քան սրբութիւնը մոռնալ»:

Ինծի կուգայ թէ իմ հոգւոյս համար չկայ աւելի սրբազան բան մը քան պատմութիւնը այս արհաւիրքին: Թեւեւ, այս իսկ պատճառաւ է որ խորունկ հետաքրքրութիւն մ'ունիմ լսել, տեսնել, եւ եթէ կարելի է տեղեակ ըլլալ բոլոր մանրամասնութեանց այն խժոժութիւններուն, որոնք ի գործ դրուեցան մեր ցեղի փճացման համար ու կը շարունակուին դեռ: Այդ հետաքրքրութիւնը որ չեմ գիտեր թէ ո՞վ, ե՞րբ եւ ի՞նչպէս դրաւ իմ մէջ՝ երբեք չի յապենար, այսինքն չի ճանչնար նոյն իսկ յուզումներուն ամենէն զօրեղը, լացերուն ամենէն դառնը:

— Ծովեցի՞ ես:

— Այո՛:

— Զիս չե՞ս ճանչնար:

— Կ'աղաչեմ ձեր ինքնութեան յայտնութեանը համար:

Ու անձայն ժպիտ մը սահեցուց:

— Ապրի՛ս, զաւակս:

— Բայց ինչո՞ւ չէք ըսեր թէ դուք ո՞վ էք:

— Մի աճապարեր, դեռ ժամանակ չատ ունինք: Սլօ պէյը կէս գիշերէն վերջ պիտի վերադառնայ իր սենեակը, քիւրտ ծառան թերեւս հիմա մեկնեցաւ միւս ախոռը որ այս տունէն անջատ է, հանրմները վերջի նամագնին ընելու վրայ են, եւ մենք կը մնանք բաւական ազատ շարունակելու մեր խօսակցութիւնը:

— Ինծի համար, համբերութիւնը մտածումի ջարդ մըն է հիմա: Վստահ եղէք թէ զիս ձեզի ուժգին մտիկ ընող մը դարձրնելու եւ զիս ազատ պատասխանելու կարող ընելու լաւագոյն կերպը նախ ձեր ինքնութեան յայտնութիւնն է: Յայտնեցէք ձեր անունն ու անձը եթէ կ'ուզէք շունչ մը դնել իմ ներսիդիս եւ փակել զայն ամուր դուռով մը:

— Կը բաւէ որ ես քեզ կը ճանչնամ եւ իմ զարհուրած հոգիս տակաւին ճիգ ունի տենդոտ գուրգուրանքի մը յարութիւն տալու:

— Չեմ հասկնար:

— Բայց ես կը հասկնամ, եւ դուն ալ զիս պիտի հասկնաս, եթէ ուզես ինծի հետ ախոռ իջնել հիմա:

— Ի՞նչ կայ հոն:

— Պատմութիւններուդ վրայ պատմութիւն մը եւս:

— Եթէ բան մը կ'ուզէք պատմել, կը կարծեմ թէ վար իջնելու հարկ չկայ:

— Կ'ուզեմ որ վար իջնես ինծի հետ, եւ անցնինք հոն՝ ուր որ առանձնութիւնը կը խորունկնայ վերապատուելու համար սրբութիւնը:

Նորէն չհասկցայ, բայց այս անգամ գրգռուած փափաք մը լռեցուց զիս եւ

Հպատակեցուց հետեւիլ իրեն:

— Օ՛ն, երթանք,— ըսի:

Ճրագը մարեց փութով, լեզուն սեղմեց, ձայնը նուաղեցուց, երեւակայութիւնէ չարչարուողի եղանակին մտցուց ու ըսաւ.

— Չեռքդ ինծի տուր, որդիս, որպէս զի առաջնորդեմ քեզի:

Անիկա կը դողացնէր ձեռքս սրտէն զարնուողի մը տենդով եւ կ'առաջնորդէր անհամբերի մը ճարպիկութեամբ, առանց աղակուրտելու, առանց խաբիւրտելու:

(Մնացեալը յաջորդ բիւով)

Կ. ԽՐԱՅԵԱՆ